
Ulusların Düşüşü Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri

Gönül DİNÇER¹

15 Kasım 2014’de alındı; 25 Kasım’da kabul edildi.
28 Kasım 2014’den beri erişime açıktır.

Received 15 November 2014; accepted 25 November 2014.
Available online since 28 November 2014.

Kitap İncelemesi/Book Review

Özet

Bu çalışma, Daron Acemoğlu ve James Robinson’un ortak eseri olan “Ulusların Düşüşü - Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri” isimli kitabın, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü’nden Gönül Dinçer tarafından yapılan bir değerlendirmesidir. Çalışmada, kitabın kuramsal çerçevesi özetlenmiş ve yazarların kuramı ile kitabın Türkçe çevirisi üzerine birkaç değerlendirmeye yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma ekonomisi, karşılaştırmalı ülke incelemeleri, siyasal kurumlar, ekonomik kurumlar.
JEL Sınıflaması: O17, O57, Y30.

© 2014 EYD tarafından yayımlanmıştır

Abstract

Why Nations Fail The Origins of Power, Prosperity, and Poverty

Gönül Dinçer from Gazi University Department of Economics reviews “Why Nations Fail - The Origins of Power, Prosperity, and Poverty” by Daron Acemoglu and James Robinson. A summary of theoretical framework

¹ Yazışmadan sorumlu yazar (Corresponding author). Gazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta: gnldincer@gmail.com

of the book is provided in this review with some commentaries on the theory of the writers and the Turkish translation of the book.

Keywords: Development economics, comparative country studies, political institutions, economic institutions.

JEL Classification: O17, O57, Y30.

© 2014 Published by EYD

Bu makalenin adını ve doi numarasını içeren aşağıdaki metni kolayca kopyalamak için soldaki QR kodunu taratınız. Scan the QR code to the left to quickly copy the following text containing the title and doi number of this article.

Why Nations Fail The Origins of Power, Prosperity, and Poverty
<http://dx.doi.org/10.5455/ey.35517>

“Ulusların Düşüşü - Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri”, Daron Acemoğlu ve James Robinson tarafından kaleme alınan ve 2012 yılında yayımlandıktan sonra kısa sürede oldukça yüksek satış rakamlarına ulaşmış, oldukça ses getiren önemli bir eserdir. Yazarlar, kitaba çarpıcı bir örnekle başlamıştır: Topraklarının yarısı ABD’de, diğer yarısı ise Meksika sınırlarında kalan Nogales şehri. Nogales, bir çitle ikiye ayrılmaktadır. Kuzeyi, ABD’nin Arizona Eyaleti’nin bir parçası olan Nogales şehridir (Nogales Arizona). Güneyi ise, Meksika’nın Sonora Eyaleti’nin bir parçası olan Nogales şehridir (Nogales Sonora). Nogales Arizona’da kişi başına düşen yıllık gelir yaklaşık 30 bin dolardır. Nogales Sonora’da kişi başına düşen yıllık gelir ise bunun ancak üçte biri kadardır. Nogales Arizona’da okullaşma oranı, ortalama ömür ve genel anlamda yaşama koşulları, Nogales Sonora’nın çok üstündedir. Nogales Sonora’da işsizlik yüksek, sağlık ve eğitim olanakları oldukça düşüktür. Suç oranları ve politik yozlaşma ise Nogales Sonora’da daha yüksektir. Özetle, çitin iki tarafında bambaşka iki dünya bulunmaktadır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında bu şehrin iki yakası, farklı iki ülkenin şehirleri haline gelmiştir ve birbirinden böylesine farklılaşmıştır. İki şehir arasındaki farklılıklar, şüphesiz, coğrafi ya da iklimsel nedenlerle değildir. İki şehrin mikropları ve onlardan kaynaklanan hastalık türleri de çok farklı olamaz. İki şehrin yerleşimcilerinin ataları aynıdır, aynı kültürel geçmişe sahiptirler. O halde sınırın iki tarafında yükselen iki Nogales’in birbirinden bu denli farklılaşması neden kaynaklanmıştır? Yazarlar, bu farklılaşmanın ‘sınırın kendisinden’ kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır: Nogales Arizona sakinleri “Amerika Birleşik Devletleri’nin kurumlarından” faydalanmaktadır ve bu ‘kurumlar’ onların mesleklerini özgürce seçmelerini, daha kaliteli eğitim görebilmelerini,

daha yüksek ücretlerle çalışabilmelerini, daha kaliteli sağlık hizmetlerine ulaşabilmelerini sağlamaktadır. Ayrıca demokrasinin işleyişinde pay sahibi olmalarına, temsilcilerini seçmelerine olanak tanıyan siyasi kurumları bulunmaktadır. Nogales Sonora'dakiler ise "Meksika'nın kurumlarının" şekillendirdiği farklı bir dünyada yaşamaktadır. *Nogales'lerin farklı kurumları, sınırın iki tarafındaki iktisadi refah düzeyinde görülen farklılıkların temel nedenini oluşturmaktadır.*

Bu tespitten yola çıkarak ulaşılan soru ise şudur: Neden ABD'nin kurumları ekonomik başarıya, Meksika'nın kurumlarından daha elverişlidir? Ya da daha geniş bir açıdan bakarak şu soru sorulmalıdır: Neden dünyada bazı ülkeler zenginken, bazıları yoksuldur? Yazarlara göre, bu sorunun cevabı, erken sömürgecilik döneminde toplumlar arasında farklı türde kurumların oluşmasıdır, bir diğer ifadeyle, kurumsal farklılıklardır.

Dünya eşitsizliğini anlamak için öncelikle bazı toplumların neden çok yetersiz ve toplumsal açıdan sakıncalı biçimlerde örgütlendiklerini anlamak gerekmektedir. Bu ülkeler bazen etkili kurumları hayata geçirmeyi zenginliğe erişmeyi başarırlar; fakat ne yazık ki, bunlar nadiren görülen durumlardır. Çoğu iktisatçı ve siyasetçi, 'meseleyi doğru anlamaya' odaklanır. Oysa asıl odaklanılması gereken, yoksul ülkelerin neden 'meseleyi yanlış anladıklarına' açıklama getirmektir. Konuyu yanlış anlamak genellikle ne cehaletle, ne de kültürle ilgilidir. *Bu ülkeler, iktidardakiler yoksulluğa yol açacak seçimler yaptıkları için yoksuldur.* Meseleyi hata ya da cehalet yüzünden değil, *kasten yanlış anlarlar.* Bunu anlamak için iktisadın ötesine geçip, kararların gerçekte nasıl alındığı, kimin aldığı ve bu insanların neden bu kararları aldığı incelenmelidir. *Bu, siyasete ve siyasal süreçlere ilişkin bir konudur. İktisat genellikle siyaseti göz ardı eder fakat siyaseti anlamak dünya eşitsizliğini açıklamak için elzemdir. İktisatçı Abba Lerner'in 1970'lerde belirttiği gibi, "iktisat hallolmuş siyasal problemleri kendine çalışma alanı olarak seçerek 'sosyal bilimlerin kraliçesi' unvanını almıştır".*

Acemoğlu ve Robinson'a göre; *zenginliğe ulaşmak, bazı temel siyasal problemleri çözmeye bağlıdır. Bunun nedeni tamamen iktisadın siyasal problemleri çözülmüş farz etmesinin, dünya eşitsizliği için tatminkar bir açıklama bulmaya olanak tanımasıdır.* Dünya eşitsizliğinin açıklanması konusunda, farklı türden politikaların ve toplumsal düzenlemelerin ekonomik teşvikleri ve davranışları nasıl etkilediğini anlamak için hala iktisada ihtiyaç vardır. Fakat bunun için siyasete de ihtiyaç vardır.

Ülkelerin ekonomik başarıları kurumlara, ekonominin işleyişini belirleyen kurallara ve bireyleri motive eden teşviklere göre farklılık göstermektedir. Acemoğlu ve Robinson, bu noktada, ekonomik kurumları '*kapsayıcı*' ve '*sömürücü*' kurumlar olarak ikiye ayırmaktadır. *Kapsayıcı ekonomik kurumlar*, toplumdaki bireylerin yetenek ve becerilerini en iyi şekilde kullanmaları ve istedikleri tercihleri yapabilmeleri için büyük halk kitlelerinin ekonomik etkinliğe katılmasına olanak tanıyıp teşvik sağlayan kurumlardır. Kapsayıcı olabilmeleri için, güvence altına alınmış özel mülkiyete, tarafsız bir hukuk sistemine ve herkesin mübadele ve sözleşme yapabileceği eşit şartlar sağlayan bir kamu hizmetleri hükmüne sahip olmalıdırlar. Kapsayıcı ekonomik kurumlar ekonomik etkinliği, verimlilik artışını ve refah artışını teşvik eder. Bu sayılan unsurların hepsi devlete dayanmaktadır; yani düzen sağlamak için gücü olan, hırsızlık ve yolsuzluğu önleyen ve özel şahıslar arasındaki sözleşmeleri uygulayan kuruma. İyi işlemesi için toplumun başka kamu hizmetlerine de ihtiyacı vardır; yollara, bir ulaştırma şebekesine, ekonomik faaliyetin gelişmesi için bir kamusal altyapı sistemine ve yolsuzluk ve suiistimalin önüne geçmek için bir tür temel düzenlemeye. Bu kamu hizmetlerinin çoğu piyasa ve özel şahıslar tarafından sağlanabilse de, bunların geniş ölçekte uygulanabilmesi için gerekli koordinasyon düzeyi çoğunlukla *bir merkezi otoriteyi zorunlu kılar*. Bu nedenle devlet, düzenin uygulayıcısı ve çoğu zaman kamu hizmetlerinin en büyük sağlayıcısı olarak ekonomik kurumlarla kaçınılmaz bir biçimde iç içe geçmiştir. Kapsayıcı kurumlar devlete ihtiyaç duymakta ve onu kullanmaktadır. Kapsayıcı siyasal kurumlar kapsayıcı ekonomik kurumları beslemekte ve mülkiyet haklarının hayata geçirilmesi ve eşit rekabet şartları sağlanmaktadır. Kapsayıcı ekonomik kurumlar ekonomik büyümeyi sürekli olarak teşvik etmektedir.

Kapsayıcı olmayan, kapsayıcı kurumlarla karşıt özellikler gösteren, toplumun belli bir kesiminin çıkarları için başka bir kesiminin gelir ve zenginliğini sömüren kurumlar ise *sömürücü ekonomik kurumlardır*. Sömürücü siyasal kurumlarla birlikte var olan sömürücü ekonomik kurumlar çoğunluğun kaynaklarının azınlık tarafından sömürülmesi amacıyla yapılandırılmaktadır ve mülkiyet haklarını korumayı ya da ekonomik faaliyet için teşvik sağlamayı başaramamaktadır. Bu noktada sömürücü siyasal ve ekonomik kurumların ekonomik büyümeyle her zaman uyumsuz olmadığı belirtilmelidir. Aksine her elit, diğer koşullar sabitken, sömürecek daha fazla şey elde edebilmek için büyümeyi teşvik edecektir. En azından asgari ölçüde bir siyasal merkeziyete ulaşmış sömürücü kurumlar genellikle bir

miktar büyüme sağlamayı başarmaktadırlar. *Ancak sömürücü kurumlara dayalı büyüme sürdürülebilir olmamaktadır.*

Kapsayıcı ekonomik kurumlar refahın iki lokomotifine daha zemin hazırlarlar: Teknoloji ve eğitim. Sürdürülebilir ekonomik büyümeye neredeyse her zaman insan (emek), toprak ve sabit sermayenin daha verimli hale gelmesini sağlayan teknolojik yenilikler eşlik etmektedir. İlerlemeyi sağlayan bilimsel bilgiyi üreten ve bu teknolojileri farklı iş sahalarına adapte edip uygulanmasını sağlamak ise eğitimden geçmektedir. Sömürücü ekonomik kurumların olduğu ülkelerde mevcut olan düşük eğitim düzeyi, ebeveynlere çocuklarını okutmaları için teşvik yaratmayı başaramayan ekonomik kurumlardan ve devleti okullar inşa etmesi, onları finanse edip desteklemesi ve ebeveynlerle çocukların taleplerini karşılaması için hükümeti harekete geçirmeyi başaramayan siyasal kurumlardan kaynaklanmaktadır.

Tüm ekonomik kurumların yaratıcısı toplumdur. Siyaset de, bir toplumun kendini yönetecek kuralları seçtiği süreçtir. Siyaset toplumun kurumlarını kuşatmıştır: Kapsayıcı kurumlar ülkenin ekonomik refahı için iyidir, oysa sömürücü kurumlar toplumdaki bazı insanlar ya da gruplar için daha karlıdır. Kurumlar üzerine bir çatışma olduğunda, sonuç, siyaset oyununda hangi kişi ya da grupların kazandığına, kimin daha fazla destek bulabildiğine, ek kaynaklar elde ettiğine ve daha etkin ittifaklar kurduğuna bağlıdır. Kısaca, kimin kazanacağı, siyasal gücün toplumdaki dağılımıyla ilgilidir.

Bir toplumun siyasal kurumları, bu oyunun sonucunu belirleyen temel etkenlerden biridir. Siyasal kurumlar siyasette teşvikleri yöneten kurallardır. Hükümetin nasıl seçileceğini ve hangi bölümünün neyi yapmaya yetkisi olduğunu onlar belirlemektedir. Siyasal kurumlar toplumda gücün kimin elinde olduğunu ve bu gücün ne amaçla kullanılabileceğini belirlemektedir. Güç dağılımı yeterince eşit değilse ve sınırlandırılmamışsa siyasal kurumlar mutlakiyetçidir. Mutlakiyetçi siyasal kurumların mevcut olduğu koşullarda bu gücü elinde tutanlar hem toplumun sırtından zenginleşmektedirler, hem de güçlerini artıracak ekonomik kurumlar inşa edebilmektedirler. Buna karşılık, gücü toplumun geniş kesimlerine dağıtan ve ona sınırlama getiren siyasal kurumlar çoğulcudur. Böyle toplumlarda siyasal güç tek bir kişinin ya da dar bir grubun eline geçeceğine, geniş tabanlı bir koalisyonun elinde kalır.

Çoğulculuk ve kapsayıcı ekonomik kurumlar arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ancak yazarlara göre kapsayıcı ekonomik kurumlara sahip olmanın tek koşulu çoğulcu siyasal kurumların olması değildir. *Aynı zamanda yeterince merkezileşmiş ve güçlü bir*

devletin varlığın gerekir. Dolayısıyla Acemoğlu ve Robinson, yeterince merkezileşmiş ve çoğulcu siyasal kurumları ‘kapsayıcı siyasal kurumlar’, bu koşulların ikisini de sağlayamayan kurumları ise ‘sömürücü kurumlar’ olarak adlandırmaktadır.

Peki, neden geçmişte ve günümüzde, toplumların ezici çoğunluğunun izlediği siyaset, ekonomik büyümeye engel olan sömürücü ekonomik kurumlara yol açarken; bazı toplumların izlediği siyaset, ekonomik büyümeyi arttıran kapsayıcı kurumlara yol açmaktadır?

Bu sorunun cevabı, erken sömürgeleştirme döneminde, sömürgeleştiren ülkelerin sömürgelerinde kurdukları yapılarda yer almaktadır. Bu noktada sömürge toplumlarının örgütlenme biçimlerinin kalıcı sonuçları ve bu toplumların kurumsal mirası kilit rol oynamaktadır (path dependency/yola bağımlılık). Bir başka deyişle, sömürgecilik döneminde toplumlarda farklı kurumsal yapıların oluşması ve bu yapıların etkilerinin hala sürmesi (yani toplumların kurumsal mirasları) yüzünden, günümüzde zengin ve yoksul ülkeler arasında bunca fark bulunmaktadır. Günümüzün farklı kalıplardaki kurumlarının kökeni geçmişe dayanmaktadır. Zira bir toplum bir kez belli bir şekilde yapılandı mı, aynı düzen inatla sürüp gitmeye meyillidir. Bunun nedeni yine politik ve ekonomik kurumların etkileşimidir.

Burada anlaşılması gereken temel problem şudur: Ekonomik kurumlar üzerinde mutlaka anlaşmazlıklar ve çatışmalar meydana gelmektedir. Bir ülkenin zenginliği, bu zenginliğin nasıl dağıtıldığı ve gücün kimin elinde olduğu konusunda, farklı kurumlar farklı sonuçlar doğurmaktadır. Kurumların teşvik ettiği ekonomik büyüme hem kazananlar, hem de kaybedenler yaratmaktadır. Ekonomik büyüme ve teknolojik değişim, beraberinde, Joseph Schumpeter’in deyişiyle “yaratıcı yıkım” getirmektedir (Schumpeter, 1976). Eskiye yeniyle değiştirmektedir. Yeni sektörler, kaynakları eskilerden kendilerine doğru çekmektedir. Yeni şirketler işi eskilerin elinden almaktadır. Yeni teknolojiler mevcut becerileri ve makineleri işe yaramaz hale getirmektedir. Ekonomik büyüme süreci ve dayandığı kapsayıcı kurumlar, siyasi arenada ve piyasada kazananlar olduğu kadar kaybedenler de yaratmaktadır. *Yaratıcı yıkıma duyulan korku, çoğunlukla kapsayıcı ekonomik ve siyasal kurumlara muhalefetin temelini oluşturmaktadır.* Toplumdaki güçlü gruplar genellikle ekonomik ilerlemenin ve refahın karşısında yer alırlar. Bu nedenle ekonomik büyüme, ancak ekonomik ayrıcalıklarını yitireceklerini sezen ekonomik kaybedenler ve siyasi güçlerinin azalacağından endişe eden siyasi kaybedenler tarafından engellenmezse yol alabilmektedir.

Kısıtlı kaynaklar, gelir ve güç üzerine olan çatışma; ekonomik faaliyetler ve bu faaliyetlerden kimlerin kazanç sağlayacağını belirleyen ekonomik kurumlar üzerine çatışmaya dönüşmektedir. Bu çatışmada tarafların tümünün istekleri aynı anda karşılanamaz. Bazıları yenilip engellenirken, diğerleri kazanıp istedikleri sonuçlara erişmektedirler. Bu çatışmayı kimlerin kazandığı ülkenin ekonomik rotası üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptir. Güçlülerin ekonomik başarıyı artıran ekonomik kurumlar tesis etmeyi istememelerinin ardına yatan mantık, siyasi tercihlerde de kendini göstermektedir.

Ekonomik ve siyasal kurumlar arasında güçlü bir sinerji bulunmaktadır. Sömürücü siyasal kurumlar, gücü dar bir elitin elinde yoğunlaştırır ve bu gücün uygulanması konusunda çok az kısıtlama getirir. Bu durumda genellikle ekonomik kurumlar bu elit tarafından toplumun geri kalanının kaynaklarının sömürülmesi için yapılandırılır. Böylece sömürücü ekonomik kurumlar doğal olarak sömürücü siyasal kurumlara eşlik ederler. Aslına bakılırsa, varlıklarını sürdürebilmeleri için doğaları gereği sömürücü siyasal kurumlara bel bağlamaktadırlar. Sömürücü ekonomik ve siyasal kurumlar arasındaki bu sinerjik ilişki güçlü bir etkileşim döngüsü başlatır: Sömürücü siyasal kurumlar, kendilerine yönelik çok az kısıtlamaya ya da muhalif güce olanak tanıyan ekonomik kurumlar oluşturmaları için elitlerin siyasal gücü kontrol edebilmelerini sağlar. Ayrıca, elitlerin gelecekteki siyasal kurumları ve bunların evrimini yapılandırmalarına olanak tanır. Öte yandan sömürücü ekonomik kurumlar da aynı elitleri zenginleştirir ve bu elitlerin ekonomik zenginlikleri ve güçleri, siyasal hakimiyetlerini pekiştirmelerine katkıda bulunmaktadır. Özetle, sömürücü ekonomik ve siyasal kurumlar birbirini desteklemekte ve devamlılık göstermeye eğilimli olmaktadır. Ancak sömürücü ekonomik ve siyasal kurumlar arasında sinerjiden daha fazlası da söz konusudur. Sömürücü siyasal kurumlar altında yeni rakipler mevcut elitlere meydan okuyup iktidarı ele geçirdiğinde, benzer biçimde bu rakipler de çok az bir sınırlamaya tabi olurlar. Böylece onlar da bu siyasal kurumları devam ettirmek için motive olur ve benzer nitelikte bir dizi ekonomik kurumu hayata geçirirler.

Oysa kapsayıcı ekonomik kurumlar, gücü geniş bir biçimde yayan ve keyfi kullanımına sınırlamalar getiren kapsayıcı siyasal kurumların belirlediği esaslara göre düzenlenmektedir. Gücü geniş bir biçimde dağıtan kapsayıcı siyasal kurumlar, çoğunluğun kaynaklarına el koyan, giriş engelleri getiren ve yalnızca dar bir kesim faydalansın diye piyasaların işleyişine baskı yapan ekonomik kurumların kökünü kazıma eğilimindedir. Bu tür siyasal kurumlar başkalarının güce el koymalarını ve kapsayıcı kurumların temellerine zarar

vermesini de güçleştirir. Gücü kontrol edenler onu kendi çıkarları gereği sömürücü kurumlar oluşturmak için kolayca kullanamazlar. Kapsayıcı ekonomik kurumlar da, kaynakların daha adil bir biçimde dağıtılmasını sağlayarak kapsayıcı siyasal kurumların devamlılığına katkıda bulunurlar.

Kapsayıcı ekonomik kurumlar ne sömürücü siyasal kurumlara destek olurlar, ne de onlardan destek alırlar. İster gücü elinde tutanların dar çıkarları lehine sömürücü ekonomik kurumlara dönüşsünler, ister yarattıkları ekonomik dinamizm sömürücü ekonomik kurumları istikrarsız hale getirsin, sonuçta kapsayıcı siyasal kurumların oluşması için zemin hazırlarlar. Ayrıca kapsayıcı ekonomik kurumlar sömürücü siyasal kurumlara hükmeden elitlerin yararlanabileceği ayrıcalıkları da azaltma eğilimindedir; çünkü bu kurumlar pazarda rekabetle karşılaşacak ve toplumun geri kalanının sözleşmeleri ve mülkiyet haklarıyla kısıtlanacaklardır.

Özetle; sömürücü ekonomik ve siyasal kurumlar arasındaki sinerji bir ‘kısır döngü’ meydana getirmektedir ve sömürücü kurumlar bir kez bu döngüdeki yerlerini aldıklarında, kalıcı olma eğilimi göstermektedirler. Benzer şekilde, bir de kapsayıcı ekonomik ve siyasal kurumlara bağlı ‘verimli bir döngü’ vardır. *Fakat ne kısır, ne de verimli döngü mutlaklıdır.*

Aslında bugün bazı ülkelerin kapsayıcı kurumlarla yönetilmesi, eskiden var olan sömürücü kurumların çemberini kırmayı başarıp, daha kapsayıcı kurumlara geçmeyi başarmalarından kaynaklanmıştır. *Acemoğlu ve Robinson’un bu geçişlere getirdiği açıklama tarihseldir, ancak tarihsel olarak önceden belirlenmiş değildir.*

Büyük ekonomik değişimler için zorunlu olan büyük kurumsal değişimler, mevcut kurumlarla kritik dönemeçlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kritik dönemeçler, bir veya birçok toplumda mevcut siyasi ve ekonomik dengeyi bozan büyük olaylardır. Örneğin 14. yüzyılda Avrupa’nın büyük kısmında nüfusun neredeyse yarısını yok eden Veba Salgını, Batı Avrupa’daki pek çok kişi için inanılmaz kar fırsatları getiren Atlantik ticaret yollarının açılması ve dünya çapında ekonomik yapılarda hızlı fakat bir o kadar da yıkıcı bir değişiklik potansiyeli sunan Sanayi Devrimi insanlık için kritik kavşaklardır. Böyle kritik zamanlarda birbirine çok benzeyen toplumlar bile sırf aralarındaki küçük farklar nedeniyle kurumsal olarak farklı yollara sapabilmektedir.

Ülkeler arasındaki şimdi mevcut olan kurumsal farklılıklar, geçmiş kurumsal değişmelerin sonucudur; tıpkı ABD’de ve Meksika’da, dolayısıyla Nogales Arizona’da ve

Nogales Sonora’da olduğu gibi. Kurumsal değişim rotası toplumdan topluma değişebilmektedir. Tıpkı evrimsel ya da genetik ayrışma denen süreç içinde iki ayrı organizma popülasyonundaki genlerin rastlantısal mutasyon nedeniyle ayrışması gibi, diğer yönleriyle benzer iki toplum da kurumsal bakımdan ayrışır. Gelir, iktidar ve dolaylı olarak kurumlar üzerine çatışma tüm toplumların değişmez bir unsurudur. Bu çatışmanın sonucu kurumsal sürüklenmeye yol açmaktadır. Kurumsal sürüklenme süreçlerinde toplumlar kritik dönemeçlere gelip çatabilmektedir. Bu kritik dönemeçler tarihsel dönüm noktalarıdır. Fakat bu olgu, tarihsel bir determinizm biçiminde yorumlanmamalıdır. Bir başka deyişle Acemoğlu ve Robinson’un kuramı, tarihsel zorunluluklara dayanmamaktadır. Bu kuram, ülkelerin yoksulluk döngüsüne girmelerinin tarihsel bir zorunluluk olmadığını ve yoksulluk döngüsünü kırabileceklerini ifade etmektedir. Ülkelerin yoksulluk döngüsünü kırmak için kapsayıcı ekonomik ve siyasal kurumlara ihtiyacı vardır. Bunun için toplumun farklı gruplarından insanlar, cesurca kapsayıcı kurumlar inşa etmelidir. Öncelikle kapsayıcı siyasal kurumlar oluşturulmalıdır. Sonuçta kapsayıcı siyasal kurumlar, kapsayıcı ekonomik kurumlara yol açmaktadır.

Peki, bir toplum kapsayıcı siyasal kurumları nasıl inşa edebilir? Tarih, mevcut sömürücü kurumların yerine daha da beterlerini getiren reform hareketlerine sahne olmuştur. Mevcut yapıya kıyasla daha kapsayıcı siyasal kurumlara ve kademeli bir kurumsal değişime başarıyla zemin hazırlayan siyasal devrimlerin ortak noktası, daha önce de belirtildiği gibi, toplumun geniş bir kesiminin katılımıyla söz konusu olabilir. Bu çerçevede, toplumun geniş bir kesiminin *yetkilendirilmesi* gerekmektedir. Yetkilendirme sürecini hayata geçirecek bazı etkenler bulunmaktadır. Bu etkenler arasında mevcut rejimlere meydan okuyan sosyal hareketlerin hemen kanunsuzluğa dönüşmemesi için belirli ölçüde merkezi bir düzenin kurulmuş olması, geniş tabanlı koalisyonların oluşturulup sürdürülebilmesi için gerekli kurumların olması ve ne muhalif hareketlerin mevcut elitler tarafından kolayca bastırılabilmesi, ne de bu hareketlerin bir başka grubun mevcut sömürücü kurumları ele geçirme aracına dönüşmemesi için toplumun taleplerini koordine edecek sivil toplum kurumlarının bulunması sayılabilir.

Yetkilendirme sürecinde dönüştürücü bir rol üstlenebilecek bir başka aktör ya da aktörler grubu daha vardır: Medya. Medya, siyasal reformlar sürecinde önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak medyanın katkısı, toplumun geniş bir kesimi siyasal değişim için harekete geçip örgütlendiğinde ve bunu da sömürücü kurumların kontrolünü ele geçirmek için

değil, sömürücü kurumları kapsayıcı kurumlara dönüştürmek için yaptığında anlamlı bir değişimde rol oynayacaktır.

Siyasal kurumların ekonomik kurumlardan önce gelmesi, bir toplumda sömürücü siyasal kurumlardan kapsayıcı siyasal kurumlara geçişte çoğulculuğun önemli bir rolünün olması, demokrasinin kapsayıcı siyasal kurumlara geçiş yerine despotluklara geçişe de müsaade edebilmesi gerçeği, bunun önüne geçmek için toplumun geniş kesimlerinin yetkilendirilmesi gereği; tüm bunlar hayati bir sonuca işaret etmektedir: Siyasi haklar elde edilmeden, ekonomik haklar elde edilememektedir. Siyasi hakların varlığı ve kullanımı, sömürücü kurumların çemberini kırmayı olanaklı kılmaktadır. Bu süreç, sömürücü kurumların inatçı olmasından ötürü çok zordur, ancak imkansız değildir. Toplumun geniş kesimlerinin kapsayıcı siyasal kurumlara geçmek amacıyla örgütlenmesi, olumsuzluk ve küçük farklar, kritik eşiklerin kapsayıcı kurumlara yol açan dönüşümlerine izin vermektedir.

Acemoğlu ve Robinson'un kuramı, günümüzde yoksul olan ülkelerin mevcut durumunun kökenlerini sömürgeleştirilme biçimlerine dayandırması bakımından ve IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların çözüm reçetelerinin sonuçları itibarıyla çözüm sunmaktan uzak olmaları bakımından, Cambridge Üniversitesi'nden Profesör Ha-Joon Chang'ın "Merdiveni İtme (Kicking Away the Ladder)" kuramını çağrıştırmaktadır. Chang'ın (2003), günümüzün kalkınmış ülkelerinin, kalkınma süreçlerinde kendi uyguladıkları politikaların, kendilerinden sonra uygulanmasını olanaksız kıldıklarını, bir başka deyişle, kendi tırmadıkları merdivenden diğer ülkelerin tırmanamaması için merdiveni ittiklerini öne süren kuramı ile Acemoğlu ve Robinson'un kuramı arasındaki temel fark; yoksul ülkelerin gelişmemelerinin kaynağına yapılan vurgudur. Chang'a göre (2003), yoksulluğun kaynağı zengin ülkelerin merdiveni itmesidir. Acemoğlu ve Robinson'a göre, yoksulluğun kaynağı, bir kez yoksulluğa yol açan sömürücü siyasal kurumlar ve onları besleyen sömürücü ekonomik kurumlar toplumlarda oluşuktan sonra, bu kurumların toplumların kendi iç dinamikleriyle varlıklarını sürdürmeleridir. Çözüm ise, siyasal hakların elde edilmesi ve bu hakların toplumun geniş kesimleri tarafından kapsayıcı siyasal ve ekonomik kurumlara dönüşüm yolunda kullanıldığı zorlu bir süreçten geçmektedir.

Bu noktada, yazarların, çözüm konusunda gerekli süreci açıkladıkları halde, bu sürecin toplumları kurumları dönüştürme yolunda başarıya götürüp götürmeyeceği konusunda bir belirsizlik payı bıraktıkları belirtilmelidir. Bu bağlamda, belki de Acemoğlu'nun ve

Robinson'un bu eserde açıkladıkları kuramlarının en belirgin bir yönü tarihsel zorunluluk olmadan tarihsel sürece ağırlık vermeleriye, diğer belirgin bir yönü de kapsayıcı siyasal ve ekonomik kurumlara geçme çabası içine girecek toplumların potansiyel başarılarında tarihin olumsuzluğuna azımsanamayacak bir pay bırakmış olmalarıdır denilebilir.

Son olarak, Acemoğlu ve Robinson'un kitabının Türkçe çevirisi hakkında birkaç noktaya değinilebilir. Son derece kapsamlı olan ve siyaset, tarih, iktisat ve sosyoloji başta olmak üzere birçok alanın terminolojisini yoğun bir biçimde içeren bir eserin çevirisi olduğu göz önüne alındığında, Faruk Rasim Velioğlu'nun çevirisi çok özverili bir çalışmanın ürünüdür ve oldukça başarılıdır. Öte yandan eserin başlığının çevirisi, orijinal başlığı ve eserin içeriğini tam olarak yansıtmamaktadır. "Ulusların Düşüşü - Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri", bir 'düşüş'e işaret etmektedir. Oysa eserin orijinal başlığı "Why Nations Fail – The Origins of Power, Prosperity and Poverty" olup, 'fail' fiili, düşmeyi değil de, 'başarısız olmayı' ifade etmektedir. Eserin içeriği de göz önüne alındığında, "Uluslar Neden Başarısız Olmaktadır" ya da "Bazı Uluslar Neden Başarısız Olmaktadır" başlıklarının, esere daha uygun düştüğü söylenebilir. Belirtilebilecek bir diğer nokta, 'sömürücü' siyasal kurumlar ve 'sömürücü' ekonomik kurumlar kavramlarının çevirisine ilişkindir. Orijinal metinde, 'extractive political institutions' ve 'extractive economic institutions' kavramları kullanılmıştır. 'Extractive' sözcüğü, 'extract' sözcüğünden türemiş olup, 'to extract'; çıkarmak, almak ve hariç tutmak, dışlamak anlamlarına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, 'extractive institutions' kavramının 'dışlayıcı kurumlar' olarak çevrilmesi daha yerindedir. Her ne kadar, eserin içeriği ekseninde ele alındığında, 'sömürücü' sözcüğü, ifade edilmek istenen hususlara bir ölçüde uyan bir anlam taşısa da, "toplumun çoğunluğunun siyasal erkten ve ekonomik zenginlikten dışlanması" vurgusunun önemi nedeniyle, 'dışlayıcı siyasal kurumlar' ve 'dışlayıcı ekonomik kurumlar' kavramlarının tercih edilmesi daha yerinde olabilecektir. Genel bir değerlendirmeye, eserin Türkçe çevirisinin çok akıcı olduğu ve berrak, anlaşılır bir dille yazıldığı belirtilmelidir.

Böylesine yoğun içerikli bir eser okunduktan sonra, bazı kritik sorular ister istemez zihinlerde oluşmaktadır. Bunlardan bir tanesi şudur: Günümüzün yoksul ülkelerinin, günümüzün zengin ülkelerindeki gibi kapsayıcı siyasal ve ekonomik kurumlara geçmesi, şüphesiz kaynakların daha geniş kitlelerce kullanılacağı anlamına gelmesi bakımından arzu edilir bir durumken, bu kurumlar ulaşabilecekleri/ ulaşılması amaçlanan en üst nokta mıdır/

en üst nokta olmalı mıdır? Bir diğer ifadeyle, günümüzün zengin toplumlarının şimdiki kurumları, kuramsal düzeyde en ideal kurumlar mıdır?

KAYNAKÇA

Acemoğlu, D. & Robinson, J. A. (2012). *Ulusların Düşüşü - Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

Acemoğlu, D. & Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail - The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. London: Profile Books Ltd.

Chang, H. J. (2003). *Kicking Away the Ladder - Development Strategy in Historical Perspective*. New York: Anthem Press.

Schumpeter, J. A. (1976). *Capitalism, Socialism and Democracy*. Routledge.